

■ **HIV, BROTT OCH STRAFF**

Hiv, brott och straff

RFSU, RFSL och Hiv-Sverige 2011

FORM *ZIE*

TRYCK Norra Skåne Offset

Innehåll

Förord	4
Inledning	7
Hot om straff är negativt för preventionen	11
Hiv och straffrätten	15
Kriminalisering riskerar att kränka mänskliga rättigheter	23
Detta vill RFSU, RFSL och Hiv-Sverige	28
Litteratur	30

RÄTTSOSÄKER. Stigmatiserande. Kontraproduktiv.

Så kan en del av den svenska hivpolitiken beskrivas, den del som gör det möjligt att straffa en person som har överfört hiv till någon annan, eller har utsatt någon annan för risken att få hiv, i samband med oskyddat sex.

Internationellt sett så sticker Sverige ut i den här frågan. Över 40 personer har hittills dömts här för brott som har samband med hiv. Antalet åtal och domar i relation till antalet människor som lever med hiv (i Sverige drygt 5 000) visar att Sverige är världsledande: i få länder förknippas hiv med brott och straff så mycket som här.

Vi är oroliga över dessa siffror, vad de innebär och vilka konsekvenser den svenska rättstillämpningen får för människor som lever med hiv, liksom för den svenska hivpreventionen.

Med skriften du har i din hand vill vi ge dig en bild av de problem lagstiftningen och rättspraxisen i Sverige skapar. Det är inte bara personer som lever med hiv som drabbas. Vi är övertygade om att vissa delar av dagens smittskyddslag, till exempel informationsplikten, i kombination med straffrättslig lagstiftning, har negativ inverkan på den svenska hivpreventionen och bidrar till stigmatisering av människor som lever med hiv.

VI ÄR MEDVETNA om att smittskyddslagen har ett gott syfte, den finns både för att minska smittspridning och för att säkerställa vissa rättigheter. Men det finns också delar som inte främjar ett gott preventivt arbete där människor kan känna sig trygga och vara öppna med att de lever med hiv. Det är därför dags för en grundlig översyn av smittskyddslagen. Översynen ska också omfatta rättstillämpningen i brottmål som rör överföring eller risk för överföring av hiv.

I regeringens proposition »Nationell strategi mot hiv/aids och vissa andra smittsamma sjukdomar« från 2005 finns målet att halvera antalet nyupptäckta fall av hiv, där hivöverföringen skett i Sverige, till år 2016. Vi har långt ifrån nått målet och mycket tyder på att det inte kommer att nås. 2010 ökade till exempel antalet nysmittade bland män som har sex med män för tredje året i rad.

För att det hivpreventiva arbetet ska vara effektivt måste människor våga testa sig, och för människor som lever med hiv ska det vara möjligt att vara öppna. Människor måste våga tala om för sin läkare vem de kan tänkas ha fått hiv av och till vem de riskerar att ha fört det vidare utan att behöva oroa sig för repressalier. Hivpreventionen måste också fokusera på alla människors ansvar för att förhindra överföringen av hivviruset, inte bara ansvaret hos dem som bär viruset idag.

Den lagstiftning och rättstillämpning som vi har

i Sverige är kontraproduktiv och oroväckande med tanke på det brytningsläge vi befinner oss i. Fler personer än någonsin lever med hiv i Sverige och ungdomars medvetenhet om hiv är låg. I kombination med ett ökat sexuellt risktagande finns en uppenbar risk för ökad spridning av hiv.

DET ÄR DAGS ATT Sverige ser över sin hivpolitik och utgår från internationella rekommendationer och respekt för mänskliga rättigheter. Detta måste vara en grundpelare i det svenska hivpreventiva arbetet men då måste Sverige också ta tag i frågan om de många åtalerna och domarna.

Det finns ett enkelt sätt att göra detta på. FN:s samarbetsprogram för hiv, UNAIDS har sedan 2008 en policy som säger att bara den som avsiktligt överfört hiv till en annan person ska kunna straffas. Vi anser att det är självklart att Sverige ska ansluta sig till UNAIDS policy och med den som utgångspunkt se över smittskyddslagen och straffrättstillämpningen.

En sådan förändring kommer inte automatiskt medföra att Sverige når målet för den nationella hivstrategin till år 2016. Men vi tror att en sådan förändring ger oss rätt grund att stå på när nästa strategi för den svenska hivpolitiken ska tas fram om några år.

KRISTINA LJUNGROS
förbundsordförande RFSU

ULRIKA WESTERLUND
förbundsordförande RFSL

CHRISTINA FRANZÉN
ordförande Hiv-Sverige

De som lider av en sjukdom kan inte betraktas som kriminella.

De bör snarare inges styrka att leva ansvarsfullt i hälsotillstånd, precis som övriga av samhället måste göra för att skydda sig mot överförbara sjukdomar. Straffrätten bör reserveras för de mycket få och klandervärda fall där någon faktiskt avser att infektera någon annan och verkligen gör detta.

SUSAN TIMBERLAKE, *Senior Human Rights and Law Adviser vid UNAIDS som arbetar specifikt med frågor kopplat till kriminalisering och hiv i världen.*

■ INLEDNING

HIV/AIDS-PANDEMIN är en av modern tids största mänskliga katastrofer. Det vet de flesta även om många knappt hör talas om eller kommer i kontakt med sjukdomen idag. I början på 1980-talet diagnostiserades den första personen med aids i Sverige och nu lever drygt 5000 personer med hiv här. De senaste åren har runt 400–500 personer diagnostiserats med hiv i Sverige varje år. Totalt lever idag ungefär 34 miljoner människor med hiv i världen.¹

Trots att relativt få människor lever med hiv i Sverige är det värt att komma ihåg att vi under senare år har sett en ökning av antalet nydiagnostiserade. Därför är det viktigt att fortsätta diskutera hur vi på bästa sätt förebygger spridningen av hiv. Ett av de största hindren för ett effektivt förebyggande arbete är de fördomar och negativa attityder personer som lever med hiv möter. Diskriminering och stigmatisering sker såväl inom vården som i privatlivet.

Organisationer som RFSU, RFSL och Hiv-Sverige, men också EU och FN, brukar lyfta fram de universella mänskliga rättigheterna som en nödvändig del av ett effektivt förebyggande arbete mot hiv. Trots det har många länder i världen lagar som på olika sätt begränsar fri- och rättigheter för människor som lever med hiv, och som på annat sätt motverkar hivpreventionen. I vissa länder finns det lagar som reglerar hur en person som lever med hiv får lov att röra sig i världen. Sådana lagar och regler är diskriminerande och bryter mot de mänskliga rättigheterna.

Men även i Sverige finns bestämmelser och rättstillämpning som förstärker fördomar och inskränker fri- och rättigheter hos människor som lever med hiv. Här kan en person som lever med hiv dömas till flera års fängelse efter oskyddat sex, även om det var

1 | UNAIDS Report on the Global AIDS Epidemic 2010.
http://www.unfpa.org/aids_clock/

När vi för ett år sedan meddelade att vi inte kunde utföra analyser och spårningar åt polisen väckte det en mediastorm. Skillnaden i kunskap och förståelse för problematikerna bland oss experter på området och gemene man kom fram väldigt tydligt. Den här bristen på kunskap om hur verkligheten ser ut är en konsekvens av kriminaliseringen och ett hot mot arbetet mot hiv som jag ser det. Vid spårning av alla smittsamma sjukdomar utgår vi från så kallad molekylär typning, en metod som bygger på frivillighet och öppenhet från medverkande. Kriminalisering innebär att sekretess och patientsäkerhet går förlorad, vilket i sin tur förstör möjligheterna att realistiskt dokumentera smittvägar på det sätt som krävs för att ta fram effektiva preventiva strategier och lokalisera särskilt utsatta grupper. Kriminalisering står i direkt strid med löftena i Riksdagens Nationella strategi mot hiv/aids att bekämpa stigmatisering och särbehandling av hivpositiva. Det är alltså något som drabbar hela samhället samtidigt som det slår orättfärdigt mot enskilda individer. Detta måste komma till allmänhetens kännedom.

JAN ALBERT; professor i smittskydd vid Karolinska institutet i Stockholm och överläkare.

frivilligt och ömsesidigt och hiv inte överförs. För detta får Sverige internationell kritik. Det finns inga studier som pekar på att bestraffning av personer som oavsiktligt har överfört hiv eller utsatt någon för hiv i samband med frivilligt sex förändrar beteenden eller på annat sätt har en positiv inverkan på förebyggande arbete. En sådan ordning riskerar istället att underblåsa fördomar och negativa attityder mot människor som lever med hiv och göra det svårare för dem att känna trygghet i att kunna berätta om sin hivstatus.

Det är mycket svårt att göra jämförelser av brottsstatistik i olika länder. Rättssystemen fungerar olika och metoderna för att samla in statistik skiljer sig.² Men det är tydligt att Sverige är ett av de länder i världen där flest personer har dömts för att ha överfört hiv vid sex eller utsatt någon för risk för hivöverföring. Om man tittar på antalet åtal och domar i relation till antalet personer som lever med hiv här utmärker sig Sverige ännu mer.³ I en världsunik svensk dom straffades till exempel en kvinna som lever med hiv för att ha utsatt sina barn för risk för hivöverföring genom att inte informera sjukvårdspersonalen under graviditeten och efter förlossning.⁴

Sedan slutet på 1980-talet har över 40 personer som överfört hiv till någon annan eller riskerat att göra det åtalats och dömts för olika brott i Sverige. Rubriceringarna för brotten har varierat. En del av

Global kommission utsedd 2010

För att öka kunskapen om kriminaliseringens inverkan på människor som lever med hiv och vilken betydelse det har för det preventiva arbetet, tillsatte FN:s organ för befolkningsfrågor, UNDP, tillsammans med FN:s gemensamma program för hiv/aids, UNAIDS, sommaren 2010 expertkommissionen Commission on HIV and the Law. Arbetet pågår till december 2011. RFPU, RFSL och Hiv-Sverige deltar aktivt i kommissionens arbete.

fallen som varit uppe i domstolarna rör personer som samtidigt åtalats för andra brott som involverar våld eller tvång, men de allra flesta handlar om frivilligt och ömsesidigt sex.⁵

Vad som är anmärkningsvärt är att väldigt många av rättegångarna har ägt rum under senare år. Ungefär hälften av domarna har fallit efter april 2004 då Högsta domstolens meddelade en vägledande dom i fallet »Christian».⁶ Mellan 2004 och 2010 straffades över 20 personer⁷ för sex som varit smittfarligt, det vill säga när personen vetat att hon eller han bar på hiv och har haft oskyddat sex.

2| Det har även funnits ett myndighetsintresse under senare år att undersöka förekomsten av åtal om hiv i Sverige. Efter att Sverige fått internationell kritik för antalet åtal om hiv gjorde Socialstyrelsen en inventering. Hivsmitta och brottmål Inventering 1988–2008, Socialstyrelsen 2009. En uppräknig av mål mellan 2004 och 2009 kan även hittas i Peter Grööns och Ingela Berggrens rapport *En studie om brottmål med grund i hiv-smitta*, Smittskydd Stockholm 2009 11 06.

3| En sådan jämförelse finns i tabellen på s 26.

4| Fallet skildras i filmen *Hur kunde hon* (2010) i regi av Ingela Lekfalk. Mer om Lillemor står att läsa i Anna-Maria Sörbergs reportagebok *Det sjuka* (2009).

5| I några få fall har åtalet och domen enbart handlat om huruvida hiv ska ses som en omständighet som gör en våldtäkt till grov våldtäkt.

6| Se s 19.

7| Åtminstone 21 mål har varit uppe i domstolarna, men en person har åtalats och dömts vid två tillfällen.

Informationsplikten måste ses mer som en målsättning: att alla ska kunna berätta om sin sjukdom utan att vara rädda för omvärldens reaktioner eller för att utsättas för diskriminering. Det är viktigt att se till att detta är möjligt. Att lagstifta om informationsplikt kan öka stigmatiseringen och leda till att hivpositiva blir än svårare att nå med stöd och behandling. Den centrala frågan vad gäller smittspridning idag är inte hur enstaka hivpositiva beter sig, utan hur vi ska nå alla dem som inte testar sig och som inte vågar vara öppna med sin sjukdom på grund av den diskriminering som drabbar hivpositiva. Det är den här gruppen som utgör huvudrisken, för sig själva och andra. Att vi har sådana svårigheter att nå dessa människor är delvis en konsekvens av kriminaliseringen.

ANDERS BLAXHULT, överläkare vid Venhälsan, en mottagning som startade 1982 på Södersjukhuset i Stockholm för hivpositiva män och kvinnor.

■ HOT OM STRAFF ÄR NEGATIVT FÖR PREVENTIONEN

DEN SOM KÄNNER TILL att hon eller han bär på hiv är troligen mer benägen att tänka på att praktisera säkrare sex än innan diagnosen ställdes.⁸ Men det kan vara svårt att berätta om sin sjukdom eftersom rädslan för och okunskapen om hiv är stor i samhället. Vetskapen om att det fortfarande finns mycket fördomar kan till och med leda till att människor undviker att testa sig. Konsekvensen av ett sådant beslut kan bli allvarlig. Smittsamheten hos en person som får effektiv behandling över tid är ofta mycket låg, däremot är den hög hos den som nyligen fått hiv. Det innebär att personer som inte testat sig kan utgöra en betydligt större risk för sin egen och andras hälsa än de som konstaterats bära på hiv. För att minska spridningen av hiv är det därför viktigt att människor förstår nödvändigheten av att testa sig och får möjlighet att testa sig i en trygg miljö.

För en person som får ett besked om att hon eller han har hiv kan det vara betydelsefullt att få psykosocialt stöd. Särskilt viktigt är det att nå personer som inte praktiserar säkrare sex eller som av olika anledningar kan ha svårt att berätta att hon eller han lever med hiv för sina sexpartners. Men många får inte det stöd av vården som de har behov av och rätt till. Det finns till och med personer som av vårdpersonal fått rådet att inte berätta för sin omgivning att de lever med hiv eftersom risken att stötas ut och diskrimineras anses vara så stor.

8 | Se exempel på hur personer som blivit diagnostiserade med hiv ändrat sitt beteende i redovisningen av den så kallade Venhälsstudien i SOU 1999:51 s 247ff.

SMITTSKYDDSLAGEN – ETT VERKTYG FÖR PREVENTION

Individens rättigheter och skyldigheter när det kommer till att hantera infektioner som hiv och hindra vidare spridning återfinns i smittskyddslagen. Lagen är en del av ett regelverk som syftar till att kontrollera smittspridning av svåra sjukdomar i landet. Idag omfattar lagen drygt sextio sjukdomar, till exempel sexuellt överförbara infektioner som klamydia, gonorré och hiv. Smittskyddslagen är bland annat viktig för att vi ska kunna följa utvecklingen och utbredningen av allmän- och samhällsfarliga sjukdomar i Sverige, för att förstå riskerna med dem och möjliggöra ett effektivt förebyggande arbete.

Smittskyddslagen garanterar bland annat rätt till kostnadsfri vård och medicinering, men ställer också krav på beteendet hos personen som bär på sjukdomen.⁹ Informationsplikten gentemot sexpartners återfinns i de förhållningsregler som den behandlande läkaren meddelar personen som lever med hiv.¹⁰ En annan förhållningsregel är att man måste använda kondom för säkrare sex.¹¹

Smittskyddslagens syfte är alltså främst att förhindra spridning av sjukdomar, inte att straffa enskilda för begångna handlingar. Om en behandlande läkare tror att en person inte följer eller inte kommer att följa förhållningsreglerna och inte anser sig ha

förmåga att hjälpa patienten att ändra beteendet, kan en anmälan göras till landstingets smittskyddsläkare. En smittskyddsläkare ska i första hand kalla patienten till samtal och erbjuda stöd. Smittskyddsläkaren får ansöka om tvångsomhändertagande och isolering om det finns mycket starka skäl att anta att en person inte kommer att följa förhållningsreglerna och om det finns en påtaglig risk att andra människor kan smittas.¹² Länsrätten fattar beslut om detta.

Sverige var ett av de länder i världen som tvångs-isolerade flest människor med hiv på 1990-talet och i början av 2000-talet. 2004 trädde en ny smittskyddslag i kraft som i högre grad tar hänsyn till alla människors lika värde och den enskildes integritet. Sedan dess har tvångsisolering endast tillämpats i ett fåtal fall.¹³

9| I Smittskyddslagens 2 kapitel 2 §2 stycket står det:

»Den som vet att han eller hon bär på en allmänfarlig sjukdom är skyldig att lämna information om smittan till andra människor som han eller hon kommer i sådan kontakt med att beaktansvärd risk för smittoöverföring kan uppkomma.«

10| Smittskyddslagen 4 kapitel 2§.

11| Informationsplikten gäller inte bara mot sexpartners. Personen som lever med hiv måste i alla kontakter med vårdpersonal informera om att hon eller han bär på hiv.

12| Reglerna om isolering finns i smittskyddslagens 5 kapitel. Om det finns en omedelbar risk att någon smittas med en allmänfarlig sjukdom får smittskyddsläkaren själv besluta om tillfällig isolering som får vara i högst två veckor.

13| Sveriges användning av tvångsisolering ledde till en fällande dom i Europaparlamentet för mänskliga rättigheter 2005. Se Europadomstolens dom (2005 01 25) i målet Enhorn mot Sverige (mål nr 56529/00).

Hur kunde hon leva som om det inte fanns?

Bristerna i psykosocialt stöd och svårigheterna att tala om hiv kan göra att samhället missar att nå personer som inte i första hand förväntas leva med hiv. Ett exempel är Lillemor, vars historia behandlas i filmen *Hur kunde hon*. Som ung svenskfödd kvinna från medelklassen tillhörde hon den grupp som inte antogs komma i kontakt med hiv. När hon som nittionåring fick beskedet såg hon ingen annan utväg än att hålla sin hivstatus för sig själv. Inte förrän infektionen upptäcktes av sjukvårdspersonal i samband med en sjukhusvistelse berättade hon för sin make. Lillemor överförde inte hiv till vare sig sin dåvarande make eller till de två barn hon fött, men dömdes ändå till två och ett halvt års fängelse för försök till grov misshandel.

Det var viktigt för alla oss som arbetade med frågan under »panikåren« att inte skapa en särslagstiftning för hiv och aids eftersom det skulle riskera att öka diskriminering och utpekande. I och med att hiv numera är att betrakta som en kronisk sjukdom och smittsamheten minskar med behandling måste man se över formuleringar i smittskyddslagen och tillämpningen av lagstiftningen. Hiv bör hanteras på samma sätt som andra infektionssjukdomar. Jag har läst intervjuer med domare som uttalar sig om hiv utan att ha några som helst medicinska fakta till hands. Jag blir chockerad över att domstolen inte bryr sig om dessa fakta.

LARS OLOF KALLINGS, virolog som ledde Aidsdelegationen i Sverige under åttiotalet och var chef för Smittskyddsinstitutet under många år. Kallings har också mångårig erfarenhet av internationellt arbete med hiv, bland annat som FNs särskilda sändebud i frågor om hiv och aids.

■ HIV OCH STRAFFRÄTTEN

DEN SOM LEVER MED HIV (och vet om det) och har oskyddat sex med en annan person utan att informera om sin hivstatus kan riskera att bli polisanmäld och åtalad för ett våldsbrott.

Att överföra hiv till en annan person, eller att utsätta en person för hiv, är inget eget brott i brottsbalken. I stället kan man åtalas och dömas för olika våldsbrott. Själva handlingen är inte tillräcklig, åklagaren måste även visa för domstolen att personen handlade med uppsåt eller med oaktsamhet.

Om en person bedöms ha överfört hiv uppsåtligen (med flit) kan hon eller han dömas för brottet *grov misshandel*. Straffskalan ligger på mellan ett och tio år i fängelse.¹⁴

Om en person har överfört hiv och handlat oaktsamt (genom slarv) kan hon eller han dömas för brottet *vållande till sjukdom*. Straffet är fängelse i högst fyra år.¹⁵

Det är möjligt att utdöma straff även om hiv inte överförts. Om det finns uppsåt till att överföra hiv, kan personen dömas för *försök till grov misshandel*. Om personen uppsåtligen eller genom grov oaktsamhet (slarv) utsätter någon för risken att smittas med hivvirus, kan hon eller han dömas för brottet *framkallande av fara*.¹⁶ Straffen för dessa brott är lägre än när hiv överförts.

¹⁴ | Brottsbalken kapitel 3 §6.

¹⁵ | Brottsbalken kapitel 3 §8.

¹⁶ | Brottsbalken kapitel 3 §9.

Hur slår domstolen fast att en person överfört hiv till en annan person?

För att en person ska kunna fällas för överföring av hiv krävs det att det är visat bortom rimligt tvivel att det var just hon eller han som överförde hiv till den andra personen. Men det går inte att fastställa vem som överfört hiv till vem enbart genom att studera viruset. Det går att slå fast att virus tillhör samma virusstam, men fler än två personer kan bära på samma virusstam. Det innebär att det inte alltid går att utesluta att en annan person än den som är misstänkt eller åtalad faktiskt överfört hiv till den målsägande. För fällande dom krävs att domstolen finner det ställt utom rimligt tvivel att den åtalade har gjort sig skyldig till det som läggs honom eller henne till last.

En annan sak som är mycket svår att avgöra i brottmål som rör sexuellt umgänge och hiv är hur stor risken är för att hiv ska överföras vid ett specifikt tillfälle. När en person stått under effektiv behandling under lång tid sjunker virusmängden i blodet och smittsamheten minskar. Självklart har många andra faktorer betydelse för risken för överföring av hiv vid det konkreta tillfället. Det rör sig om ifall kondom har använts eller inte, men även om på vilka sätt man haft

sex, om det till exempel rört sig om ett oralt, analt eller vaginalt samlag, om den andra personens immunförsvar och om man själv eller den andra personen burit på en annan sexuellt överförbar infektion.

Hur slår domstolen fast att en person handlat med uppsåt eller med oaktsamhet?

De allra flesta åtal för hiv som varit uppe i svenska domstolar rör frivilligt sex mellan två vuxna. Hittills har ingen person fällts i en svensk domstol för att med så kallat *direkt uppsåt* ha överfört eller försökt överföra hiv till en annan person.

Sedan 2004 har domstolarna istället åberopat ett så kallat *likgiltighetsuppsåt* i de fall där personer dömts för grov misshandel, eller försök till grov misshandel. Det innebär att man bedömt att gärningsmannen både insett risken för överföring av hiv i situationen och haft en likgiltig attityd till att överföringen kunde ske.

När sannolikheten för överföring av hiv är låg, som i fall där det rört sig om sexuella tekniker med bevisat lägre risk, krävs mycket starka skäl för att hävda likgiltighet. Ett sådant skäl kan vara att gärningsmannen visat särskild hänsynslöshet.¹⁷

Om det inte går att visa att en person faktiskt haft

uppsåt att överföra hiv kan det, som nämnts ovan, ändå bli aktuellt med åtal och straff för *oaktsambetsbrott*. För att nå upp till gränsen för ett brottsligt oacceptabelt risktagande och därmed kunna dömas för brotten *vållande till sjukdom* eller *framkallande av fara* räcker det med att en person haft vetskap om sin sjukdom och ändå haft oskyddat samlag. Med andra ord att personen brutit mot förhållningsregeln om att använda kondom som den behandlande läkaren meddelat enligt smittskyddslagen.

Smittskyddslagens regler har stor betydelse i brottmål som rör hivöverföring, trots att det inte finns några bestämmelser om straff i själva smittskyddslagen. Peter Gröön, landstingsjurist, och Madeleine Leijonhufvud, professor emerita i straffrätt, har i en studie från 2009 pekat på att domstolarna utdömer straff med utgångspunkt i smittskyddslagens regler om informationsplikt och skydd. De kom till slutsatsen att det finns en rättslig skyldighet för människor som lever med hiv att informera och använda kondom till följd av att smittskyddslagens preventiva regelverk getts straffrättsliga konsekvenser.¹⁷

17 | I åklagarnas egna riktlinjer (RÅR 2006:1 Uppsåt) finns ett illustrerande typfall. Överföringsrisken är låg, men den dömda mannen har aktivt förnekat hivsmitta, underlåtit att ta mediciner samt dömts för sexuella övergrepp efter det att hans hivstatus konstaterats. Han konstateras ha agerat hänsynslöst, vilket möjliggör ett fastslående av likgiltighetsuppsåt.

18 | Madeleine Leijonhufvud och Peter Gröön, »Hiv och straffansvar – en uppklarad problematik«, *Svensk Juristtidning* 2009 s 609.

Faran med att införa ett särskilt hivbrott

Att införa ett särskilt hivbrott, eller ett smittskyddsbrott som i princip bara kommer att användas för åtal med koppling till hiv, kan bidra till att förstärka fördomar och negativa attityder om hiv.

En bestämmelse i smittskyddslagen som skulle kunna användas för att straffa personer som brutit mot förhållningsregler eller andra bestämmelser i smittskyddslagen skulle innebära att smittskyddslagen och smittskyddsmyndigheter fick ett annat syfte än att verka preventivt. Även om straffen för personer som åtalades och fälldes skulle bli lägre än idag är risken hög att antalet åtal skulle öka. Det skulle i sin tur kunna bidra till en ökad stigmatisering av människor som lever med hiv i Sverige.

UNAIDS motsätter sig också införandet av särskilda hivbrott.

Att driva fallet med 'Christian' som anmälades av åtta män efter att inte ha informerat sina partners före sex, även om ingen av dem blev smittad, var en resa för min del. I första instans upplevde jag en avsky som bara kan förstås som en kvarleva från åttiotalets moralpanik, när hiv var okänt och innebar en säker dödsdom. Jag upplevde inget som helst intresse från rättens sida att förstå min klients situation eller vilja att sätta sig in i hur han resonerat. Mot alla odds fick Christian slutligen gehör i Högsta domstolen för sin övertygelse om att inte vara smittsam, med sänkt straff till följd. Men hans fall förblir unikt. Jag känner inte till senare exempel där sådan hänsyn tagits, trots att fallet borde vara tydligt praxisgrundande. Jag antar att man helt enkelt inte vill öppna upp för en mer realistisk bild av skuld och ansvar i fall som involverar en sexkultur som är ovan för »vanliga« människor eller utanför ramarna för vad vi anser »normalt«. Trots att statistik visar en ökad generell benägenhet att ta risker genom att inte tillämpa säkrare sex fortsätter vi att tro att ansvaret hänger på en part. Vi är inte öppna för komplexiteten i den verklighet människor faktiskt lever i.

HENRIK OLSSON LILJA, *advokat i advokatfirman Althin som bland annat drev fallet med »Christian« till Högsta domstolen 2004.*

RÄTTSSÖKERHET

Madeleine Leijonhufvud, professor emerita i straffrätt, och Peter Gröön, landstingsjurist, har visat på stora brister i rättstillämpningen i brottmål som rör hiv.¹⁹ De konstaterar att Högsta domstolens försök att klargöra vad som är ett uppsåtsbrott genom domen i fallet »Christian« (se faktaruta) inte har fått den vägledande inverkan på tingsrätter och hovrätter som det var tänkt.

Gröön och Leijonhufvud visar att det idag inte går att förutse rättstillämpningen i enskilda fall som handlar om överföring eller risk för överföring av hiv. Fall som rent objektivt liknar varandra – oskyddat sex där personen vet om sin status men inte informerat sin sexpartner – bedöms inte alltid lika.

Ett stort problem som de pekar på är den svåra gränsdragningen mellan vad som är likgiltighetsuppsåt och vad som är oaktsamhet för domstolarna. För den enskilde betyder skillnaden i rubricering mycket, till exempel för strafflängden. Att fällas för vållande av sjukdom eller framkallande av fara kan innebära ett straff på några månader i fängelse medan grov misshandel (eller försök till sådan) kan föranleda fängelsestraff på flera år.

19 | Madeleine Leijonhufvud, *Hivsmitta och brottmål. En analys av rättsläget*, Socialstyrelsen 2009; Madeleine Leijonhufvud och Peter Gröön, *Hiv och straffansvar – en ouppklarad problematik*, *Svensk Juristtidning* 2009 s 609; Peter Gröön och Ingela Berggren, *En studie om brottmål med grund i hiv-smitta*, Smittskydd Stockholm 2009 11 06.

Vägledning från Högsta domstolen

De straffrättsliga så kallade hivfallen började dyka upp i svenska domstolar i slutet av 1980-talet, då viruset ännu framstod som okontrollerat och en hivdiagnos ofta innebar en snar död. Sjukdomens farlighet ansågs motivera särskild stränghet. Men det var först efter de effektiva hivmedicinernas intåg i slutet av 1990-talet, när hiv inte längre var att betrakta som en sjukdom som ledde till döden, som de så kallade hiv-brotten på allvar började hamna i domstolarna.

2004 kom vad som såg ut som ett genom-brott i rättstillämpningen när ett viktigt fall togs upp av Högsta domstolen [NJA 2004 s 176]. En man, Christian, som vetat om sin hivstatus sedan 1996, stod åtalad för att ha haft oskyddat sex med flera olika män. Han hade inte överfört hiv till någon av dem. I hovrätten dömdes han för försök till grov misshandel. Han hade bara berättat om sin hivstatus för en av männen innan de hade oskyddat sex, något han själv förklarade med att han inte betraktat sig som smittsam på grund av sina låga virusnivåer. Högsta domstolen konstaterade att risken för

smittoöverföring vid varje samlag hade varit synnerligen låg, och att inget, förutom det stora antalet samlag som åtalen gällde, tydde på att han varit likgiltig. Att döma honom för försök till grov misshandel var med andra ord inte aktuellt. Högsta domstolen ansåg ändå att han hade gjort sig skyldig till ett otillåtet risktagande och dömde därför Christian för brottet framkallande av fara. Hans fängelsestraff sänktes från tre år till ett år.

Domar från Högsta domstolen är prejudicerande, det vill säga vägledande, för tingsrätter och hovrätter.

Sverige intar ledningen i att åtala människor för utsättande för risk för överföring eller överföring av hiv [...] med fler åtal per capita än något annat land i världen. Sverige har varit en av de sämsta försvararna av den mänskliga rättigheten att slippa inblandning i privatlivet genom att överdrivet lägga sig i hivdiagnosticerade individers privatliv. Man ställer ständigt folkhälsoaspekter över hivpositivas mänskliga rättigheter och ignorerar den grundläggande sanningen att ansvaret för att förhindra utsättande för hiv är delat mellan båda parter. I bestraffningen tycks det svenska rättssystemet också behandla ickesvenskar sämre än svenska medborgare när det kommer till strafflängd och utvisning utan hänsyn till familj eller andra band. Med tanke på Sveriges rykte om att vara ett särskilt empatiskt, rättvist, rättfärdigt och rationellt land är dess avsaknad av medkänsla och dess orättvisa, orättfärdiga och irrationella behandling av människor som lever med hiv särskilt skamlig.

EDWIN J BERNARD, författare, journalist och aktivist med fokus på hiv och aids.

Utländska medborgare drabbas hårdare

Konsekvenserna av en fällande dom för att ha överfört hiv eller utsatt någon annan för hiv kan bli mer allvarliga för personer med utländsk bakgrund. Personer som inte är medborgare i Sverige kan utvisas på livstid efter avtjänat straff. Många gånger har detta skett med liten hänsyn till situationen i ursprungslandet som möjligheterna för den utvisade till vård och tillgång till mediciner.

Att ha oskyddat sexuell kontakt som hivpositiv är självklart uttryck för ett oaksamt och oacceptabelt risktagande. Men det handlar sällan om uppsåt och ömsesidigt sexuell kontakt borde inte klassas som våldsbrottslighet. Vad som är rimligt att bedöma är graden av oaksamhet. Här har de försiktighetsåtgärder en person vidtagit för att utöva säkrare sex stor relevans, liksom virusnivåer i blodet som tillsammans med andra faktorer avgör den faktiska smittsamheten. Det ständiga inblandandet av uppsåt vid hivbrott ökar fördomarna och vittnesmål från läkare inkallade som expertvittnen är ofta svåra att bedöma och värdera av rätten. Bristen på kunskap och följsamhet efter HD-domen 2004 i hanteringen av dessa fall innebär att det i grunden brister i rättssäkerhet.

PETER GRÖÖN, landstingsjurist i Stockholm som gjort en särskild analys av hivrelaterade rättsfall i Sverige mellan 2004 och 2008.

De senaste åren har fler och fler länder vidtagit åtgärder för att kriminalisera hivöverföring.

Teoretiskt sett har detta gjorts för att förhindra spridning av infektionen. I praktiken har det motsatta hänt: effektiviteten i hivförebyggande ansträngningar har minskat när stigmatiseringen förstärkts. Den här typen av åtgärder sänder ett budskap att människor som lever med hiv är en fara för samhället. Vi måste istället uppmuntra tolerans, medkänsla och inkludering.

Jag uppmanar alla regeringar att se över sina rättsliga regelverk för att säkerställa att de följer de människorättsprinciper som ett klokt arbete med aids grundar sig på. Det är inte enbart en medicinsk eller vetenskaplig utmaning. Det är även en moralisk utmaning.

BAN KI-MOON, FN:s generalsekreterare, ur ett tal till generalförsamlingen 2009.

■ KRIMINALISERING RISKERAR ATT KRÄNKA MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER

UNDER SENARE ÅR har UNAIDS uppmärksammat problemet med att fler och fler länder stiftar lagar som bidrar till stigmatisering och diskriminering av människor som lever med hiv och motverkar hivpreventionen. Lagstiftningen bör i stället bidra till att stärka de mänskliga rättigheterna för människor som lever med hiv och för människor i grupper som är särskilt utsatta för hiv. I ett policyuttalande från 2008 konstaterar UNAIDS att det saknas forskning som pekar på att kriminalisering av hivöverföring bidrar till att uppnå rättvisa eller förebygga hiv. Kriminalisering riskerar snarare att undergräva både mänskliga rättigheter och folkhälsa.²⁰ Idag arbetar UNAIDS för att få länder att förändra eller upphäva lagar som hindrar effektiv hivprevention. Bestraffning bör enligt UNAIDS enbart komma ifråga i den extrema situation då en person haft som syfte att överföra hiv

till en annan person, och hiv också faktiskt överförs.

Samtidigt uppmärksammar olika experter²¹ hur kriminalisering av hivöverföring ofta går hand i hand med annan sträng lagstiftning som inskränker de mänskliga rättigheterna för personer som har sex med någon av samma kön, transpersoner, personer som säljer sex och intravenösa drogmissbrukare. Förutom att sådan lagstiftning kränker individens mänskliga rättigheter motarbetar den hivprevention. När risken att misstänkliggöras, stötas ut och anklagas för brott är hög och det finns små möjligheter till stöd och vård kan fördelarna med att ta reda på sin hivstatus ses som få.

20| UNAIDS Policy Brief: *Criminalization of HIV Transmission* (2008), tillgänglig att ladda ner via <http://www.unaids.org/en/resources/policies>

21| Som FN:s särskilda rapportör om rätten till hälsa, Anand Grover, i sin rapport till FN:s råd för mänskliga rättigheter 2010, A/HRC/14/20.

HIV-KRIMINALISERING I ANDRA LÄNDER

I många länder där man vill kriminalisera hivöverföring utgör hiv ett långt större problem än i Sverige. I västra och centrala Afrika har viljan att kriminalisera stimulerats av en »modellagstiftning« som den amerikanska biståndsmyndigheten USAID sponsrat. I länder som Benin och Tanzania kan överföring av hiv leda till livstids fängelse, och den som inte informerat om sin hivstatus före sex eller låtit bli att använda kondom riskerar åtal i Tanzania. Nya Guineas lag gör hivtest obligatoriskt före ingående av äktenskap och Sierra Leone kriminaliserar uttryckligen den kvinna som utsätter sitt barn eller foster för risk för hivöverföring. I andra länder diskuteras liknande lagstiftning. Det mest upprörande exemplet är 2009 års Anti-Homosexuality Bill i Uganda, där man föreslog att en person som levde med hiv och hade samkönat sex skulle straffas med döden.

Men det finns också exempel där länder börjat öppna upp för en problematisering av kriminalisering av hivöverföring. Norge påbörjade en översyn av sin strafflag och rättstillämpningen i brottmål om hiv i december 2010 och Danmark aviserade en liknande åtgärd i februari 2011. I USA antogs en nationell hiv/aids-strategi i juli 2010 där delstaterna uppmanas att se över lagstiftning som rör kriminalisering av hivöverföring. I Schweiz ändrade en domstol år 2008

en fällande dom i ett hivmål med motiveringen att forskning visat att risken för hivöverföring när en person som lever med hiv genomgår effektiv behandling, inte har mätbara nivåer av viruset i blodet och inte bär på andra infektioner, är så minimal att straffansvar inte kan komma i fråga. I Nederländerna har landets högsta domstol kommit fram till att risken för att hiv ska överföras vid ett enskilt tillfälle då man haft oskyddat sex är för liten för att det ska vara möjligt att kunna döma en person som lever med hiv för ett grovt misshandelsbrott i samband med oskyddat sex. Domstolen ansåg att det är upp till parlamentet att införa särskilda bestämmelser om de vill straffa människor som lever med hiv som har oskyddat sex. I England och Wales har åklagarmyndigheten publicerat riktlinjer för åtal kring överföring av hiv i syfte att stärka rättssäkerheten.

Det finns inga data som visar att en bred tillämpning av strafflagstiftningen mot hivöverföring ger några effekter, vare sig i fråga om rättsskipning eller för förebyggande av hivöverföring. Därför uppmanar UNAIDS regeringar att begränsa kriminaliseringen till fall med avsiktlig överföring, det vill säga då en person känner till att han eller hon är hivpositiv, handlar med avsikt att sprida hiv och verkligen överför det.

I andra fall bör lagstiftare, åklagare och domare inte tillämpa strafflagstiftning. Strafflagstiftning bör i synnerhet inte tillämpas i fall där det inte finns någon betydande risk för överföring, eller där personen

- inte visste att han eller hon var hivpositiv,
- inte förstod hur hiv överförs,
- hade berättat att han eller hon var hivpositiv för den person som utsatts för risk (eller verkligen trodde att den andra personen fått kännedom om detta på annat sätt),
- inte berättat att han eller hon var hivpositiv av rädsla för våld eller andra negativa följder,
- vidtog rimliga åtgärder för att minska överföringsrisken, till exempel genom att utöva säkrare sex genom användning av kondom eller andra åtgärder för att undvika handlingar som innebär större risker,
- tidigare kommit överens om en ömsesidigt godtagbar risknivå med den andra personen.

[UNAIDS Policy Brief: Criminalization of HIV Transmission, 2008]

Länder som infört specifika lagar för att kriminalisera överföring eller utsättande för risk för överföring av hiv.

Afghanistan	Mikronesiska
Angola	federationen
Armenien	Moldavien
Aruba*	Montenegro
Australien*	Nigeria
Azerbajdzjan	Panama
Bahamas	Papua Nya Guinea
Barbados	Paraguay
Belize	Peru
Bermuda	Polen
Burundi	Portugal
Colombia	Rumänien
Costa Rica*	Senegal*
Demokratiska	Serbien
republiken Kongo	Sierra Leone
Danmark	Singapore
Djibouti	Slovakien
Ekvatorialguinea	Storbritannien och
Elfenbenskusten	Nordirland
Gambia*	Surinam*
Georgien	Tanzania
Guatemala	Tjeckien
Guinea*	Togo
Guinea-Bissau*	Trinidad och
Honduras	Tobago
Kambodja	Turkmenistan
Kamerun	Tyskland
Kazakstan	Uganda
Kenya	USA
Kirgizistan	Uzbekistan
Liberia	Vietnam
Malawi*	Vitryssland
Mali	Zimbabwe
Malta	
Marshallöarna	
Mauretanien	
Mauritius	

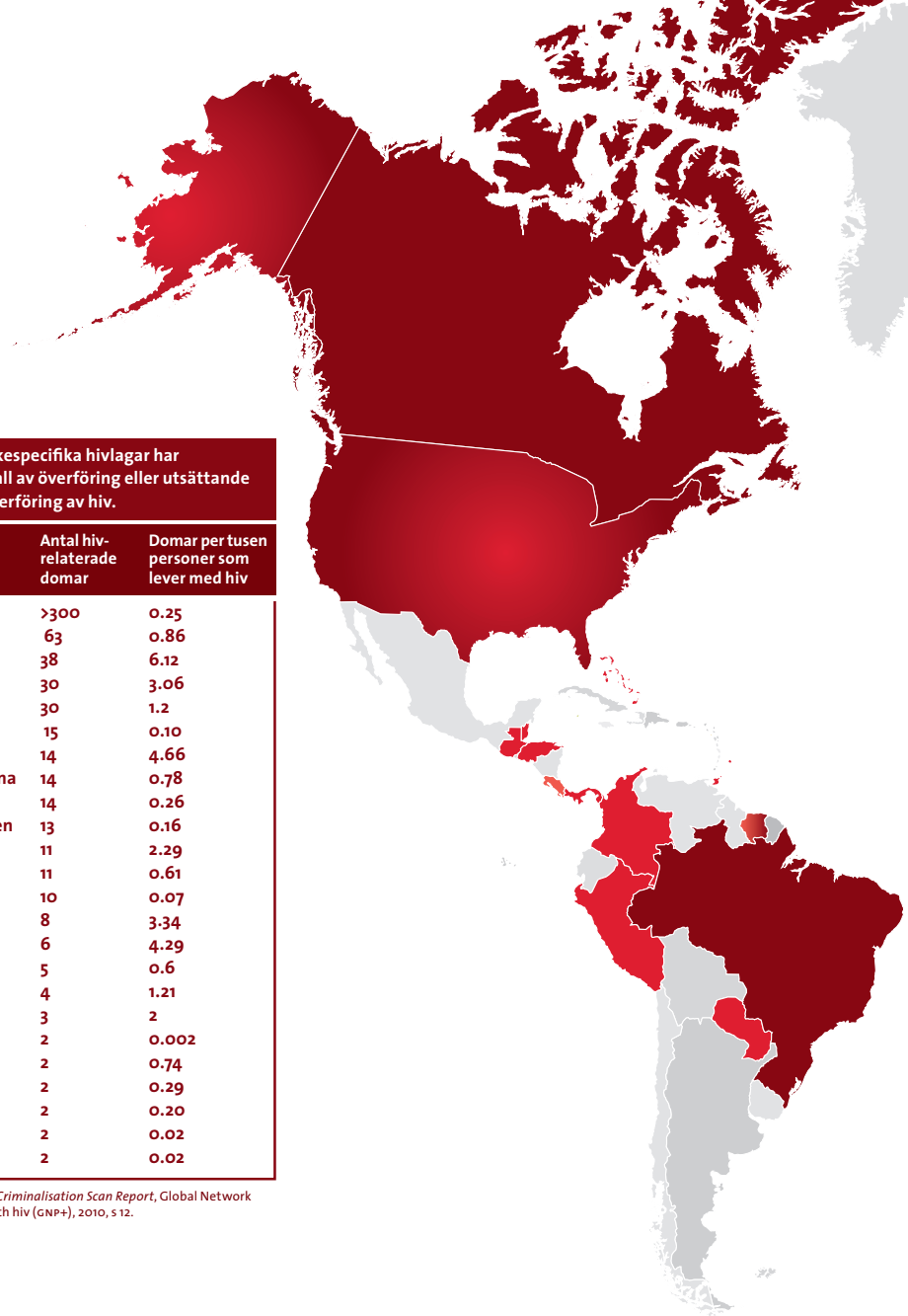
* Tillgänglig info om landet är motsägelsefull och situationen därmed oklar.

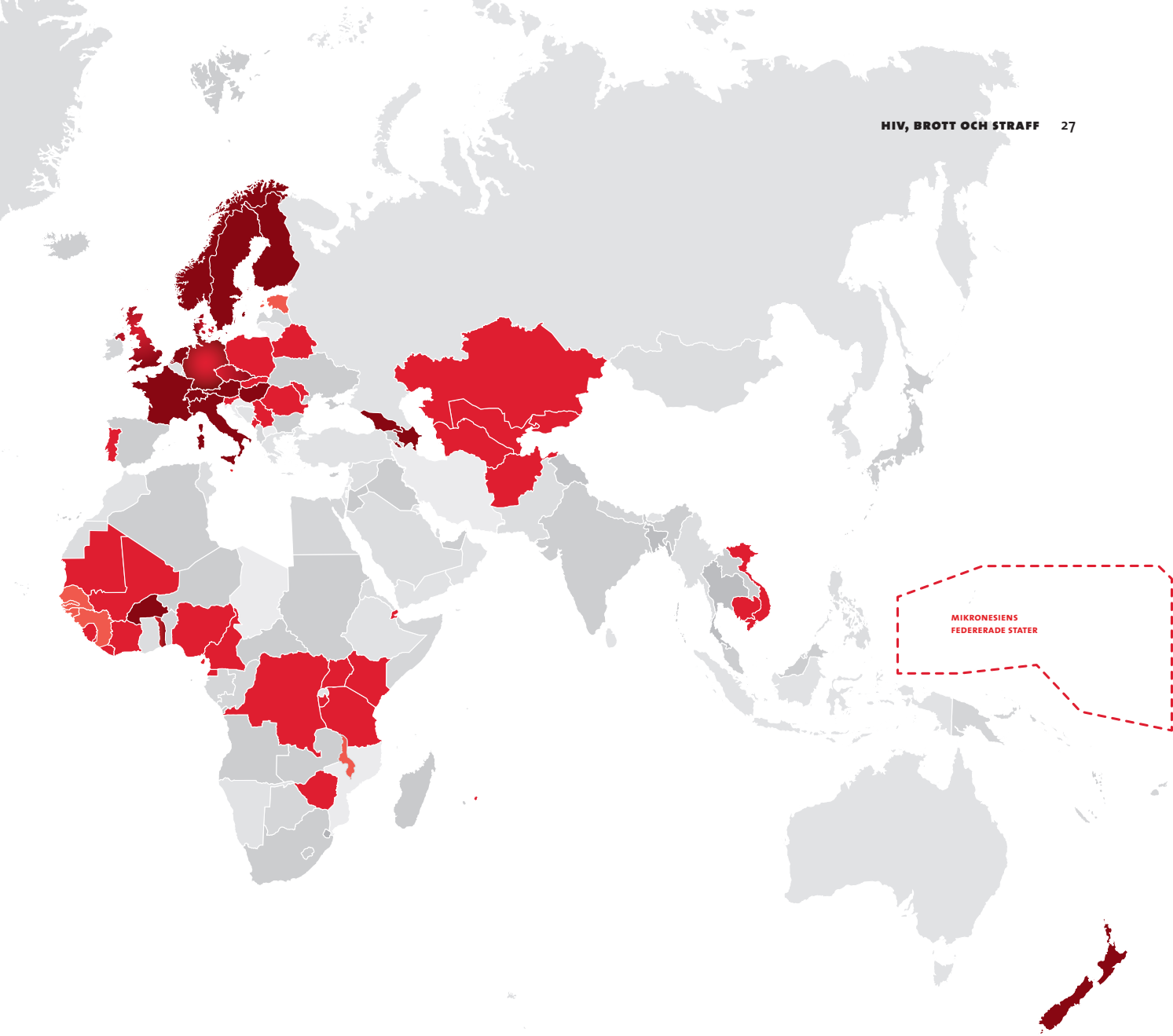
KÄLLA Making the Law work for the hiv response. A snapshot of selected laws that support or block universal access to hiv prevention, treatment, care and support. UNAIDS m fl, 2010.

Länder där ickespecifika hivlagar har tillämpats i fall av överföring eller utsättande för risk för överföring av hiv.

Land	Antal hiv-relaterade domar	Domar per tusen personer som lever med hiv
USA	>300	0.25
Kanada	63	0.86
Sverige	38	6.12
Österrike	30	3.06
Schweiz	30	1.2
Frankrike	15	0.10
Norge	14	4.66
Nederländerna	14	0.78
Tyskland	14	0.26
Storbritannien	13	0.16
Danmark	11	2.29
Australien	11	0.61
Italien	10	0.07
Finland	8	3.34
Nya Zeeland	6	4.29
Azerbajdzjan	5	0.6
Ungern	4	1.21
Tjeckien	3	2
Brasilien	2	0.002
Georgien	2	0.74
Surinam	2	0.29
Estland	2	0.20
Togo	2	0.02
Burkina Faso	2	0.02

KÄLLA 2010 Global Criminalisation Scan Report, Global Network of People Living with hiv (GNP+), 2010, s 12.

■ DETTA VILL RFSU, RFSL OCH HIV-SVERIGE

SVERIGE HAR SKRIVIT under 2001 års UNGASS-deklaration²² om hiv där 189 länder enats om en handlingsplan för hur de ska bekämpa sjukdomens spridning. I den förbinder sig länderna bland annat att arbeta mot diskriminering och fördomar mot människor som lever med hiv och garantera att deras mänskliga rättigheter respekteras. Även i den svenska utrikespolitiken rörande hivfrågor utgår Sverige från ett tydligt ställningstagande för respekt för mänskliga rättigheter och kamp mot fördomar mot människor som lever med hiv.

Men samtidigt går den svenska lagstiftningen och rättstillämpningen emot FN:s policyrekommendation att begränsa kriminalisering till de fall när någon med direkt uppsåt överfört hiv till en annan person. Sverige är ett av de länder i världen där flest personer har åtalats och dömts för att i samband med sex ha överfört hiv eller utsatt någon för risk för överföring av hiv.

RFSU, RFSL och Hiv-Sverige anser att den svenska lagstiftningen och rättstillämpningen är ett hinder för effektivt hivförebyggande arbete och riskerar att kränka de mänskliga rättigheterna för människor som lever med hiv. Studier visar att det råder rättsosäkerhet för personer som åtalas för hivrelaterade brott i Sverige. Åtal och domar bidrar även till att stärka fördomar och negativa attityder gentemot människor som lever med hiv.

Den svenska lagstiftningen och straffrättsmodellen försvårar arbetet med att stoppa att allt fler länder kriminaliserar hivöverföring. Den riskerar också att på ett negativt sätt påverka internationella ansträngningar för att främja rättigheterna hos människor som lever med hiv.

22 | UNGASS-deklarationen från 2001, http://data.unaids.org/publications/irc-pubo3/aidsdeclaration_en.pdf

RFSU, RFSL och Hiv-Sverige vill därför att den svenska regeringen och riksdagen agerar så att:

1

svensk lagstiftning, inklusive smittskyddslagen, och straffrättstillämpning som berör hiv i brottmåls ses över.

2

Sverige ställer sig bakom UNAIDS policy från 2008 om kriminalisering av hiv-överföring. Kriminalisering ska begränsas till de fall när någon med direkt uppsåt överfört hiv.

3

den nationella hivpolitiken i fortsättningen tydligare fokuserar på förebyggande åtgärder, vård, stöd och behandling, sexualupplysning samt mänskliga rättigheter.

LITTERATUR

2010 *Global Criminalisation Scan Report*, Global Network of People Living with HIV (GNP+), 2010.
<http://www.gnpplus.net/programmes/human-rights/global-criminalisation-scan/1648-2010-global-criminalisation-scan-report> (Hämtad 111003)

Criminal Law and HIV, Canadian HIV/AIDS Legal Network.
<http://www.aidslaw.ca/publications/publicationsdocEN.php?ref=847>
 (Hämtad 20110622)

Gröön, Peter, och Ingela Berggren. *En studie om brottmål med grund i hiv-smitta*, Stockholms läns landsting.
<http://www.webbhotell.sll.se/smittyddstockholm/Nyheter/Nyhetsarkiv-2009/En-studie-om-brottmal-med-grund-i-hiv-smitta/>

Gröön, Peter, och Madeleine Leijonhufvud. »Hiv och straffansvar – en ouppklarad problematik.« *Svensk Juristtidning*, 2009.

Hiv, sti och juridik. Smittskyddsinstitutet och Socialstyrelsen, 2010.
<http://www.smittskyddsinstitutet.se/publikationer/hivprevention-och-sexuell-halsa/hiv-och-juridik/>
 (Hämtad 20110622)

Hivsmitta och brottmål. En analys av rättsläget. Socialstyrelsen, 2009.
<http://www.socialstyrelsen.se/publikationer2009/2009-126-169>
 (Hämtad 20110622)

Hivsmitta och brottmål – Inventering 1988–2008. Socialstyrelsen, 2009.
<http://www.socialstyrelsen.se/publikationer2009/2009-126-162> (Hämtad 20110622)

Hur kunde bon – leva som om det inte fanns. Film i regi av Ingela Lekfalk, 2010.

Making the Law work for the HIV response. A snapshot of selected laws that support or block universal access to HIV prevention, treatment, care and support. UNAIDS m fl, 2010.
<http://www.gnpplus.net/en/resources/human-rights-and-stigma/item/96-making-the-law-work-for-the-hiv-response-a-snapshot-of-protective-and-punitive-laws>
 (Hämtad 111003)

Intentional Or Reckless Sexual Transmission Of Infection: Legal Guidance to the Crown Prosecution Service, Crown Prosecution Service
http://www.cps.gov.uk/legal/h_to_k/intentional_or_reckless_sexual_transmission_of_infection_guidance/
 (Hämtad 20110622)

Leijonhufvud, Madeleine. *HIV-smitta: straff- och skadeståndsansvar*. Stockholm: Norstedts juridik, 2003.

Riksåklagarens riktlinjer Uppsåt (RÅR 2006:1), Åklagarmyndigheten

Sörberg, Anna-Maria. *Det sjuka*. Stockholm: Bokförlaget Atlas, 2009.

Ten Reasons to Oppose the Criminalization of HIV Exposure or Transmission, Open Society Foundations, 2008.
http://www.soros.org/initiatives/health/focus/law/articles_publications/publications/10reasons_20080918
 (Hämtad 20110622)

Träskman, Per Ole. *HIV-smitta, sexuella handlingar och kriminalitet*, 2010.

UNAIDS/UNDP Policy Brief: Criminalization of HIV Transmission, 2008.
http://www.unaids.org/en/media/unaids/contentassets/dataimport/pub/basedocument/2008/20080731_jc1513_policy_criminalization_en.pdf
http://www.unaids.org/en/media/unaids/contentassets/dataimport/pub/basedocument/2008/20080731_jc1513_policy_criminalization_en.pdf
 (Hämtad 20110622)

Verdict on a Virus: Public Health, Human Rights and Criminal Law. International Planned Parenthood Federation, 2008.
<http://www.ippf.org/en/Resources/Guides-toolkits/Verdict-on-a-virus.htm>
 (Hämtad 20110622)

Weait, Matthew. *Intimacy and responsibility: the criminalisation of HIV transmission*. Oxon: Routledge-Cavendish, 2007.

Domar från Högsta domstolen:
 NJA 1994 s 614
 NJA 1995 s 119
 NJA 1995 s 448
 NJA 2004 s 176

www.rfsu.se | www.rfsl.se | www.hiv-sverige.se